

Dominika Kuna

Uniwersytet Warszawski

d.kuna@student.uw.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6668-9811>

Pieczą zastępczą w perspektywie władzy rodzicielskiej oraz realizacji dobra dziecka. Wybrane zagadnienia

<http://dx.doi.org/10.12775/SIT.2021.006>

1. Wstęp

Ewolucja pieczy zastępczej, zarówno w formie rodzinnej (jako rodziny zastępczej i rodzinnego domu dziecka), jak i instytucjonalnej (czyli w placówce opiekuńczo-wychowawczej, regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej i interwencyjnym ośrodku preadopcyjnym)¹, to efekt wzrastającej ochrony praw dziecka.

Działalność takich podmiotów zapoczątkowały kobiety karmiące lub rodziny wiejskie, którym powierzano dzieci pozostawione bez opieki rodziców. Jednak najpełniej realizację tego społecznego obowiązku w naszym państwie uskuteczniali zakonnicy, ponieważ to oni od zawsze mieli w swojej regule cel opieki nad ubogimi. Do takich

¹ Zob. więcej M. Andrzejewski, *Rodziny zastępcze i placówki opiekuńczo-wychowawcze jako instytucje pomocy społecznej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1999, nr 3, s. 11–13.

należał np. zakon benedyktynów czy też zakon św. Jana Jerozolimskiego². Niestety rosnący problem ubóstwa, które jest wynikiem rewolucji przemysłowej XIX w., spowodował, że sierocińce, przytułki coraz częściej zaczęły kierować dzieci do pracy w fabrykach. Prawna ochrona nad dzieckiem rozpoczęła się dopiero w XX w., a aprobatą społeczną dziecka o różnym statusie społecznym i pochodzenia funkcjonuje zaledwie od lat 50. XX w.³

Współcześnie nowe regulacje, które stanowią przepisy szczególne do ogólnych norm, mają na celu zbudowanie instrumentów pozwalających ingerować państwu w życie rodziny w sposób najkorzystniejszy dla dobra najmłodszych. Zarówno prawo cywilne, jak i prawo rodzinne i opiekuńcze przewidują takie sytuacje i wskazują na konieczność podjęcia konkretnych działań w celu umożliwienia powrotu dziecka do poprawnie funkcjonującej rodziny. Takie założenie ustawodawcy realizuje prawo najmłodszych do życia w rodzinie oraz prawo do wychowania.

Zgodnie z art. 2 ustawy o Rzeczniku Praw Dziecka „dzieckiem jest każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletności”⁴. Jego prawnymi opiekunami są rodzice, którzy wykonują nad nim władzę rodzicielską⁵. To oni są jego najważniejszymi opiekunami, wraz z nimi tworzy rodzinę – najstarszą i najpowszechniejszą formę życia społecznego. Pojęcie rodziny nie zostało zdefiniowane w polskim ustawodawstwie zwykłym, odnaleźć można je dopiero w ustawie o pomocy społecznej⁶. Niewątpliwie jednak rodzina stanowi dla dziecka naturalne środowisko wzrostu, w którym ma szansę na har-

² J. Domańska, *Dobroczynność względem sierot na ziemiach polskich do 1918 roku*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2017, nr 27, s. 20.

³ M. Arczewska, *Dobro dziecka jako przedmiot troski społecznej*, Kraków 2017, s. 67.

⁴ Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka, tekst jednolity: Dz.U. z 2020 r. poz. 141.

⁵ Obecnie używanie tego terminu jest krytykowane, gdyż kompetencje rodziców mają przede wszystkim służyć dobru dziecka. Na określenie praw i obowiązków rodziców proponuje się np. sformułowanie „piecza rodzicielska”.

⁶ W art. 6 pkt 14 ustawy o pomocy społecznej rodzina to osoby spokrewnione lub niespokrewnione pozostające w faktycznym związku, wspólnie zamieszkujące i gospodarujące.

monijny rozwój oraz przystosowanie się do życia społecznego. Stąd też pozytywnie należy oceniać prawny zakaz umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej wyłącznie z powodu ubóstwa rodziców⁷. Według Zbigniewa Zaborowskiego rodzina to wspólnota, której podstawową funkcją jest utrzymanie ciągłości biologicznej społeczności, oparta na związkach krwi małżeństwa lub adopcji⁸. To, jak ważna jest rola rodziny, podkreśla również regulacja prawna zawarta w art. 18 Konstytucji RP⁹, która chroni rodzinę w myśl preambuły Konstytucji RP¹⁰. Zgodnie z nią to właśnie rodzina, a konkretnie dzieci warunkują byt i funkcjonowanie społeczeństwa w przyszłości. Zatem ochrona tej wspólnoty ma znaczenie pierwszorzędne, szczególnie jeśli rodzice nie są w stanie zagwarantować jej określonego powszechnego standardu działania. Ingerencja państwa odbywa się wtedy zgodnie z zasadą pomocniczości¹¹, nie tylko w obrębie ekonomiczno-finansowym, ale także społeczno-wychowawczym.

Obecnie przejawy krzywdzenia najmłodszych są zauważane przez społeczeństwo i stanowią znaczący problem społeczny, zwłaszcza w państwach zachodnich. Wyniki badań jednoznacznie wskazują na ogromną potrzebę wprowadzenia mechanizmów, które będą niwelować takie zachowania. Za przełomowe można również uznać, że już nie tylko w kręgach naukowych akty przemocy uznaje się za niedopuszczalne, a nie „wychowujące”¹². Takie niewłaściwe sytuacje rodzinne prowadzą najczęściej do zaburzeń stosunków emocjo-

⁷ Zob. szerzej w: B. Krajewska, *Ubóstwo rodziny i związany z nim zakaz umieszczenia dzieci w pieczy zastępczej*, Gdańsk 2019, s. 183–198.

⁸ Z. Zaborowski, *Rodzina jako grupa społeczno-wychowawcza*, Warszawa 1980, s. 71.

⁹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997r., Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm. Zob. M. Safjan, L. Bosek, *Komentarz do art. 18 Konstytucji RP, Konstytucja RP. Tom I. Komentarz*, Legalis 2016.

¹⁰ *Rodzina i prawo*, red. D. Jaroszevska-Choraś, A. Kilińska-Pękacz, A. We-deł-Domaradzka, Bydgoszcz 2017, s. 18.

¹¹ Zob. M. Andrzejewski, *Pomocnicza rola państwa w świetle konwencji o prawach dziecka*, w: *Współczesne kierunki w opiece nad dzieckiem*, red. Z.W. Stelmaszuk, Warszawa 1999, s. 110.

¹² E. Jarosz, *Ochrona dzieci przed krzywdzeniem – perspektywa globalna i lokalna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 9.

nalnych i interpersonalnych między dziećmi a rodzicami, przez co rodziny stają się dysfunkcjonalne. Przede wszystkim nieprawidłowo wypełniają one swoje role albo świadomie lub nieświadomie nie spełniają funkcji wyznaczonych jej przez społeczeństwo¹³. Współcześnie wiele jest definicji rodziny dysfunkcjonalnej¹⁴, podobnie jak przyczyn oraz skutków patologii, dewiacji, zachowań autodestrukcyjnych pojawiających się w rodzinie i zaburzających jej właściwie działanie. Prowadzi to często do umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej, której idea opiera się na zasadzie tymczasowości oraz subsydiarności. Jednakże warto zaznaczyć, że ewolucja tej instytucji to również wyraz rozwoju praw dziecka, polegający na kontrolowaniu zaburzonych rodzin i kładzeniu coraz większego nacisku na jej wewnętrzne relacje.

Obecnie żyjemy w czasie „budowania systemów”, którego cechą dominującą powinna być m.in. profilaktyczna integracja służb, poprawiająca funkcjonowanie rodzin, działająca na rzecz zwiększenia ochrony dziecka¹⁵. Owa integracja odnosi się głównie do aparatu rządowego, oficjalnych struktur władzy państwowej lub samorządowej oraz organizacji pożytku publicznego. Włączenie pieczy zastępczej do zbioru mechanizmów pomocy rodzinie stało się realnym zadaniem, przed jakim stanął ustawodawca w latach 90. XX w. Przepisy ustawy z 12 marca 2004 r. zostały uchylone regulacją ustawy z 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej¹⁶ (dalej: SystPieczZastU). Co więcej, znowelizowano

¹³ A. Kotlarska-Michalska, *Główne cechy rodzin dysfunkcyjnych i możliwości zintegrowania pomocy środowiskowo-instytucjonalnej. Zintegrowane działania oświaty i pomocy społecznej na rzecz polityki społecznej*, „Biuletyn Informacyjny Służb Socjalnych” 1997, nr 1(4).

¹⁴ Jedną z nich jest np. definicja T. Sakowicza, według którego rodziny dysfunkcjonalne to rodziny niepewne i zagubione wobec własnych zadań, wątpliwe niekiedy w znaczenie prawdy życia małżeńskiego i rodzinnego. Zob. więcej T. Sakowicz, *Dysfunkcjonalność rodziny a resocjalizacja. Wybrane teksty z socjologii rodziny i resocjalizacji*, Kraków 2006, s. 37.

¹⁵ Zob. więcej *Advances in Child Abuse Prevention Knowledge: The Perspective of New Leadership*, eds. D. Daro, A.C. Donnelly, L.A. Huang, B.J. Powell, 2015.

¹⁶ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i pieczy zastępczej, Dz.U. z 2021 r. poz. 821 ze zm.

również Kodeks rodzinny i opiekuńczy¹⁷ (dalej: k.r.o.), co nadało pieczy zastępczej charakter instytucji prawnej oraz unormowało rozdział obowiązków między rodziców dziecka a osoby sprawujące pieczę zastępczą (art. 112¹–112⁸ k.r.o.).

Celem niniejszej pracy jest zwrócenie uwagi na problem pieczy zastępczej, szczególnie w perspektywie podziału obowiązków nad dzieckiem oraz realizacji jego dobra. Piecza zastępcza to instytucja prawna, jednak ze względu na to, że dotyczy wielu zjawisk społecznych, koncentruje się również na emocjach, odbudowie kompetencji rodzicielskich czy też pedagogicznych tych narzędzi wsparcia placówek opiekuńczo-wychowawczych.

2. Rodzice–dziecko. Władza rodzicielska i prawo do utrzymywania kontaktów

Preambuła Konwencji o prawach dziecka¹⁸ (dalej: KPD) daje wyraz również potrzebie szczególnej troski o dziecko, której może ono doświadczyć w rodzinie, będącej synonimem miłości, spokoju, zrozumienia. Jak zostało już opisane, Konwencja także uznaje rolę rodziców jako ważniejszą, a rolę państwa za subsydiarną, ograniczającą się do zapewnienia systemu edukacji, zagwarantowania praw socjalnych, udzielenia pomocy rodzicom w pełnieniu ich obowiązków¹⁹. Kodeks rodzinny i opiekuńczy traktuje władzę rodzicielską jako zarówno prawa, jak i obowiązki rodziców wobec dziecka²⁰.

Charakter prawny władzy rodzicielskiej jest zagadnieniem spornym w doktrynie. Jako kategoria prawna bywa ona zaliczana jako całość do praw podmiotowych lub też jako stanowiąca część wza-

¹⁷ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, tekst jednolity: Dz.U. z 2020 r. poz. 1359.

¹⁸ Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych z dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526 ze zm.), dalej: KPD.

¹⁹ Zob. szerzej w: A. Kwak, A. Mościskier, *Rzeczywistość praw dziecka w rodzinie*, Warszawa 2002, s. 95.

²⁰ Zob. szerzej w: *ibidem*, s. 91.

jennie powiązanych ze sobą, ale odrębnych praw podmiotowych²¹. Jednak można również spotkać się z twierdzeniem, że władza rodzicielska to raczej funkcja społeczna, kompetencje organu, zbliżona do kategorii prawa administracyjnego, nie cywilistycznego²².

Trafnym wnioskiem dotyczącym przedstawionych wyżej spojrzeń na to, w jakiej relacji występują prawa dziecka do władzy rodzicielskiej, jest stwierdzenie Małgorzaty Połuskiej, która zauważa podwójną ochronę praw dziecka, spoczywającą zarówno na rodzicach, jak i na państwie. Jej zdaniem „Prawa dziecka mają bardzo ścisły związek z prawem rodziców, obowiązkami dziecka, rodziców względem siebie i społeczeństwa oraz obciążeniami spoczywającymi na władzy państwowej, głównie z obowiązkami tworzenia warunków społecznych i prawnych, które służyć będą ich realizacji”²³.

Stąd też w celu realizacji dobra dziecka oraz dobra społecznego sąd opiekuńczy może ingerować w sprawowanie władzy rodzicielskiej, wykorzystując przy tym mechanizmy pomocy sporadycznej, ograniczając władzę lub wyłączając ją, czyli pozbawiając bądź zawieszając jej wykonywanie. W tym miejscu podkreślić należy rolę sądu opiekuńczego, przede wszystkim sędziego rodzinnego, który nie tylko kieruje postępowaniem sądowym, ale – co najważniejsze – sprawuje kontrolę nad wykonywaniem wyroku oraz współpracuje z organami, instytucjami i organizacjami społecznymi²⁴, co reguluje k.r.o.

Wszystkie te działania, jak zostało już wspomniane, leżą w zakresie konstytucyjnego, spoczywającego na państwie obowiązku ochrony rodziny i udzielenia pomocy tej znajdującej się w szczególnie ciężkiej sytuacji (art. 71 Konstytucji RP). Trybunał Konstytucyjny zwraca uwagę na to, że konieczność stosowania zasady

²¹ Zob. szerzej w: K. Jagielski, *Istota i treść władzy rodzicielskiej*, Kraków 1963, s. 102.

²² Por. A. Łapiński, *Ograniczenie władzy rodzicielskiej w polskim prawie rodzinnym*, Warszawa 1975, s. 22.

²³ M. Połuska, *Władza rodzicielska a prawa dziecka do prywatności*, w: *Stulecie dziecka. Blaski i cienie*, red. J. Wilk, Lublin 2003, s. 244.

²⁴ Problemy Opiekuncho Wychowawcze, „Instytut Rozwoju Służb Społecznych” 2015, nr 5, s. 6.

subsydiarności powstaje dopiero wówczas, gdy rodzina nie jest w stanie samodzielnie podołać swym obowiązkom²⁵. Regulacje prawne, które rozstrzygają o ograniczeniu władzy rodzicielskiej poprzez zobowiązanie rodziny do wykorzystania form wsparcia przewidzianych w ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, nie dają gwarancji pozytywnych rezultatów²⁶.

Na pojęcie dobra dziecka wpływ ma także judykatura oraz doktryna. Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 11 lutego 1997 r., II CKN 90/96, wskazał, że pojęcie dobra dziecka nie tylko obejmuje jego rozwój fizyczny i duchowy, ale także dotyka wymiaru materialnego, który polega na zapewnieniu mu środków do życia i realizacji celów o charakterze osobistym, jak również dbałości o jego majątek²⁷.

Naczelnym założeniem skorzystania z formy pieczy zastępczej powinno być utrzymywanie kontaktów rodzicielskich oraz dbanie o trwanie więzi i relacji rodzinnych. To istota i cel omawianej instytucji, gdyż piecza stała czy też adopcja powinna stanowić jedynie wyjątki. Norma wyrażona w art. 112¹ k.r.o. nie pozbawia rodziców władzy rodzicielskiej. Postulat ten stanowi wyraz regulacji zarówno krajowych, jak i międzynarodowych przepisów, z których wynika prawo dziecka do wychowania w rodzinie²⁸. Na kanwie tego przepisu warto również wspomnieć o nadrzędności władzy rodzicielskiej. Zgodnie ze stanowiskiem Sądu Najwyższego w orzeczeniu z 10 lutego 1997 r., III CRN 12/77, art. 112¹ k.r.o. ma zastosowanie również

²⁵ Wyrok TK z dnia 15 listopada 2005 r., P 3/05; wyrok TK z dnia 12 kwietnia 2011 r., SK 62/08.

²⁶ Zob. więcej A. Wilk, *Ograniczenie władzy rodzicielskiej jako forma jej wsparcia – rola współpracy sądu opiekuńczego i jednostki wsparcia rodziny*, w: *Prawa dziecka. Perspektywa prywatnoprawna i społeczna*, red. D. Jaroszevska-Choraś, A. Kilińska-Pekacz, A. Wedeł-Domaradzka, Bydgoszcz 2019, s. 227–247. Por. także W. Stojanowska, *Dobro dziecka jako instrument wykładni norm konwencji o prawach dziecka oraz prawa polskiego i jako dyrektywa jego stosowania*, w: *Konwencja o prawach dziecka. Analiza i wykładnia*, red. T. Smyczyński, Poznań 1999, s. 98.

²⁷ Postanowienie SN z dnia 11 lutego 1997 r., Legalis nr 333272.

²⁸ Wyrok SA w Białymstoku z dnia 28 października 2010 r., I ACa 458/10, Lex nr 784436.

wówczas, gdy rodzice zostali pozbawieni władzy rodzicielskiej, a sąd opieki nie ustanowił, ograniczając się do pozostawienia dziecka w rodzinie zastępczej²⁹.

Podobnie sądzi również Elżbieta Holewińska-Łapińska, stwierdzając, że poza odwoływaniem się do prawa natury prawo dziecka do poznania rodziców, wychowania przez nich i nieoddzielenia od nich (wbrew ich woli) zostało ujęte w KPD³⁰. Na znaczenie utrzymywania kontaktów z rodzicami wskazuje również art. 9 KPD. Generalną zasadą (z wykluczeniem przypadków sprzeczności z dobrem dziecka) jest bowiem utrzymywanie regularnych kontaktów, osobistych stosunków z obojgiem rodziców. Jest to wyraz nie tylko potrzeby pielęgnowania relacji rodzinnych, ale także budowania tożsamości małoletniego³¹. Dlatego też w pełni uzasadnione są stanowiska, aby umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej uzależnione było od zamieszkiwania takiej w odległości, która pozwalać będzie na kontakt z jego rodzicami³².

Prawo do kontaktów rodziców z dzieckiem reguluje również ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, z wyjątkiem sytuacji, w których sąd zakazał utrzymywania takiej więzi (art. 4 SystPieczZastU). Jako jej funkcje wskazuje ona na nawiązywanie i podtrzymywanie bliskich, osobistych i społecznie akceptowanych kontaktów z rodziną i rówieśnikami w celu łagodzenia

²⁹ Orzeczenie SN z dnia 10 lutego 1997 r., OSN 1977, nr 11, poz. 219.

³⁰ Autorka uważa, że „niezależnie od odwoływania się do prawa natury, prawo dziecka do poznania rodziców, wychowania przez nich i nieoddzielenia od nich (wbrew ich woli), z wyjątkiem szczególnych okoliczności, gdy to najlepiej służy dobru dziecka, zostało opisane w Konwencji o prawach dziecka [...]”. E. Holewińska-Łapińska, *Orzeczenie o umieszczeniu małoletniego w rodzinie zastępczej*, „Prawo w Działaniu” 2008, z. 4.

³¹ Józef Koziński tłumaczy, że: „Człowiek, który nie posiadałby informacji o swojej przeszłości, który nie byłby zdolny antycypować swojej przyszłości i który ograniczałby się do wiedzy typu «tu i teraz», nie mógłby ukształtować przekonania, że jest tą samą osobą w całej ontogenezie”. Zob. szerzej w: J. Koziński, *Psychologiczna teoria samowiedzy*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1986, s. 329.

³² Por. szerzej M. Burtowy, J. Zajączkowska-Burtowy, *Tożsamość dziecka w pieczy zastępczej (po 30 latach od uchwalenia Konwencji o prawach dziecka)*, „Prokuratura i Prawo” 2020, z. 1.

skutków doświadczenia straty i separacji oraz zdobywania umiejętności społecznych (art. 33 SystPieczZastU). Natomiast w odniesieniu do rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka ma na celu zapewnić całodobową opiekę i wychowanie, w szczególności umożliwiając kontakty z rodzicami i innymi osobami bliskimi (art. 40 SystPieczZastU), podobnie jest w przypadku instytucjonalnej pieczy zastępczej (art. 93 SystPieczZastU). Doktryna podkreśla również, że żądanie wykazania orzeczenia sądu o prawie do utrzymywania kontaktów z dzieckiem jest niezbędne tylko w przypadku jego zakazu lub ograniczenia³³. Co więcej, w zgodzie z brzmieniem art. 33 pkt 3 SystPieczZastU, który wskazuje na rodzinę, a nie rodziców, prawo do utrzymywania kontaktów z dzieckiem mają także dziadkowie, rodzeństwo oraz inne osoby, które można zaliczyć do kategorii rodziny³⁴.

Prawo do kontaktów rodziców z dzieckiem to zatem jedno z fundamentalnych narzędzi wspomagających reintegrację rodziny oraz będących dla niej pomocą w czasie kryzysu. Warto raz jeszcze nadmienić, że jedynie przez czynne utrzymywanie relacji rodzinnych dziecko będzie w stanie poznać oraz zrozumieć własną tożsamość, co związane jest z samorealizacją jednostki oraz zachowaniem ładu społecznego.

3. Opiekun–dziecko.

Forma pieczy zastępczej

Jak już zostało wielokrotnie podniesione, piecza zastępcza to instytucja prawna, która znajduje zastosowanie w sytuacjach braku

³³ Podaje się, „iż brak [...] podstaw do żądania w przypadku rodziców i innych osób bliskich dziecku orzeczenia sądu o prawie do utrzymywania tych kontaktów. Orzeczenie takie konieczne jest tylko w razie negatywnej decyzji sądu, który ograniczałby te kontakty albo ich zakazał”. K. Tryniszewska, *Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Komentarz*, Warszawa 2015.

³⁴ Wskazuje się jednak, że nie dotyczy to osób sprawujących przez dłuższy czas pieczę nad dzieckiem, gdyż nie łączy ich więź pokrewieństwa ani powinowactwa. Osoby te powinny posiadać orzeczenie sądu. Por. uchwała SN z dnia 14 czerwca 1988 r., III CZP 42/88.

sprawowania należytej władzy rodzicielskiej czy też naruszenia dobra dziecka. Stosuje się ją w przypadku, gdy pozostałe formy pomocy rodzicom i dzieciom nie przyniosły oczekiwanego rezultatu. Jednak umieszczenie dziecka poza rodziną powinno być wykorzystane jako środek ostateczny, ze świadomością, że powinno one powrócić do niej dopiero, gdy pojawią się warunki umożliwiające ku temu lub umieszczenie go w rodzinie adopcyjnej. Niekiedy dziecko, dla jego dobra, pozostawia się w długoterminowym rodzinnym środowisku zastępczym aż do czasu usamodzielnienia się, co również jest celem pieczy zastępczej³⁵.

W trosce o dobrostan dziecka oraz w celu realizacji postulatów zawartych w międzynarodowych aktach ustawodawca przewidział dwie – wspomniane już na początku tekstu – formy pieczy zastępczej: rodzinną oraz instytucjonalną. Pierwszą z nich jest rodzina zastępcza (spokrewniona, zawodowa lub niezawodowa) i rodzinny dom dziecka³⁶. Poza zagwarantowaniem dziecku bieżącej pieczy w postaci całodobowej opieki i wychowania, poczucia godności oraz wartości osobistej piecza zastępcza powinna również zapewnić dziecku kształcenie, rozwój jego uzdolnień oraz zainteresowań i dostęp do świadczeń zdrowotnych, a także zaspokajać potrzeby emocjonalne, bytowe, społeczne, religijne. Dziecko umieszczone w rodzinnej pieczy zastępczej ma prawo do ochrony przed arbitralną ingerencją w jego życie prywatne. Jak słusznie zauważa Katarzyna Tryniszewska, rola rodzinnej pieczy zastępczej nie może sprowadzać się jedynie do minimum opieki i wychowania w sytuacji sprawowania pieczy nad dzieckiem uzdolnionym, lecz polegać powinna na zapewnieniu mu kształcenia, takiego, jakie mogłoby ono uzyskać w prawidłowo funkcjonującej rodzinie naturalnej³⁷.

Rodzinę zastępczą lub rodzinny dom dziecka tworzyć mogą jedynie osoby, które dały rękojmnię należytego sprawowania pieczy zastępczej, nie są i nie były pozbawione władzy rodzicielskiej oraz

³⁵ M. Safjan, *Podstawowe kierunki rozwoju opieki nad dzieckiem w rodzinach zastępczych*, „Państwo i Prawo” 1980, z. 1, s. 84–85.

³⁶ Zob. szerzej w: B. Królak, M. Rączka, *Komentarz do art. 34 u.w.r.p.z.*, Legalis 2017.

³⁷ K. Tryniszewska, *op.cit.*, s. 123.

władza rodzicielska nie jest im ograniczona ani zawieszona, wypełniają obowiązek alimentacyjny – w przypadku, gdy taki obowiązek w stosunku do nich wynika z tytułu egzekucyjnego, nie są ograniczone pod względem czynności prawnych. Poza tym osoby te muszą być zdolne do sprawowania właściwej opieki nad dzieckiem, co zostało potwierdzone przez zaświadczenie o stanie zdrowia wystawione przez lekarza podstawowej opieki zdrowotnej zgodnie z przepisami Ustawy z dnia 27 października 2017 r. o podstawowej opiece zdrowotnej³⁸ oraz opinię psychologa poświadczającą predyspozycje oraz motywacje do pełnienia określonych funkcji pieczy zastępczej. Innymi wymogami koniecznymi do spełnienia dla kandydatów na rodzinę zastępczą są: zapewnienie odpowiednich warunków bytowych oraz mieszkaniowych, nieskazitelność moralna, posiadanie stałego źródła dochodów (w przypadku rodziny zastępczej przez co najmniej jedną osobę) oraz chęć podnoszenia swoich kwalifikacji i odbycie szkolenia oferowanego przez organizatora rodzinnej pieczy zastępczej lub ośrodek adopcyjny. Ponadto osoby takie mają prawo, ale też obowiązek wykonywania bieżącej pieczy nad dzieckiem, jego wychowania i reprezentowania, w szczególności w przedmiocie dochodzenia świadczeń przeznaczonych na zaspokajanie jego potrzeb³⁹.

Umieszczenie dziecka w instytucjonalnej pieczy zastępczej to środek, który znajduje zastosowanie dopiero, gdy nie można postanowić o pozostawieniu go w rodzinnej pieczy zastępczej lub z innych ważnych powodów nie jest to zasadne⁴⁰. W tym miejscu warto przedstawić pogląd Marka Andrzejewskiego. Autor uważa,

³⁸ Ustawa z dnia 27 października 2017 r. o podstawowej opiece zdrowotnej (tekst jednolity: Dz.U. 2017 r. poz. 2217 ze zm.).

³⁹ J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2016, s. 166. Zgodnie z uchwałą SN z dnia 18 maja 1978 r. (III CZP 27/78, OSN 1978, nr 12, poz. 222) przewidziane w art. 1121 § 1 k.r.o. uprawnienie do reprezentowania małoletniego w dochodzeniu świadczeń alimentacyjnych przysługuje rodzinie lub innej jednostce zastępczej wskazanej w art. 1121 § 1 pkt 1 i 2 tylko wtedy, gdy w jednej z tych instytucji został on umieszczony na podstawie orzeczenia sądu opiekuńczego.

⁴⁰ Zob. A. Regulska, *Placówka opiekuńczo-wychowawcza*, w: *Leksykon pedagogiki rodziny*, red. J. Kułaczkowski, Warszawa–Rzeszów 2011, s. 126–127.

że dziecko o ukształtowanym stosunku emocjonalnym do swoich rodziców biologicznych może traktować rodzinną pieczę zastępczą jako narzędzie wymierzone przeciwko jego naturalnemu pochodzeniu⁴¹. Dlatego też stoi on na stanowisku, że czasem instrument odseparowania dziecka może okazać się lepszym środkiem. Poza tym placówki o charakterze terapeutycznym i socjalizacyjnym mogą wspomóc dziecko w przystosowaniu się do życia w rodzinie lub zaspokojeniu indywidualnych potrzeb, w szczególności gdy ma ono orzeczenie o niepełnosprawności albo o umiarkowanym lub znacznym stopniu niepełnosprawności, wymaga stosowania specjalnych metod wychowawczych i specjalistycznych terapii oraz wyrównania opóźnień rozwojowych i edukacyjnych (art. 104 SystPieczZastU).

Placówka opiekuńczo-wychowawcza typu rodzinnego ma za zadanie sprawować opiekę nad dziećmi w różnym wieku (art. 102 SystPieczZastU). Ponadto daje możliwość wychowywania się wspólnie przez rodzeństwo. Natomiast w placówce opiekuńczo-wychowawczej typu socjalizacyjnego, interwencyjnego lub specjalistyczno-terapeutycznego umieszczane są dzieci powyżej 10 roku życia, w tym samym czasie może w niej przebywać nie więcej niż ośmioro dzieci. Do regionalnej placówki opiekuńczo-terapeutycznej trafiają dzieci wymagające szczególnej opieki, w tym rehabilitacji, które nie mogą zostać w rodzinie zastępczej lub placówce opiekuńczo-wychowawczej. Z kolei w interwencyjnym ośrodku preadopcyjnym wychowywane są dzieci, które wymagają specjalistycznej opieki, a w okresie oczekiwania na przysposobienie nie mogą zostać umieszczone w rodzinnej pieczy zastępczej (art. 111 ust. 1 SystPieczZastU). Charakter instytucjonalnej pieczy zastępczej oddaje również konieczność realizowania wraz z asystentem rodziny planu pomocy dziecku zgodnie z dyspozycją art. 93 ust. 4 SystPieczZastU. Należy zaznaczyć, że podstawę umieszczenia dziecka w placówce opiekuńczo-wychowawczej stanowi orzeczenie sądu. To obowiązkiem

Por. także: P. Hanyga-Janczak, *Dom dziecka jako placówka opiekuńczo-wychowawcza*, w: *Problemy teorii i praktyki opiekuńczej*, red. B. Matyjas, Kielce 2005.

⁴¹ M. Andrzejewski, *Pomocnicza rola państwa w świetle konwencji o prawach dziecka*, s. 26.

tego organu jest zdecydowanie o losach dziecka, co zgodne jest z uchwałą Sądu Najwyższego z dnia 14 listopada 2014 r., III CZP 65/14, w której stwierdzono, że zadaniem sądu jest całościowe i kazuistyczne zbadanie potrzeb dziecka. Skutkować ma nie tylko dopasowaniem formy pieczy zastępczej, ale też wybraniem osób, które będą ją wykonywać⁴².

Bardzo istotne jest, by ingerencja sądu w wykonywanie władzy rodzicielskiej była miarodajną realizacją normy art. 109 par. 2 k.r.o. Wiele lat temu w orzecznictwie Sądu Najwyższego utrzymała się zasada, zgodna z twierdzeniami specjalistów, iż pobyt w zakładzie wywiera ujemny wpływ na psychikę dziecka. Stąd też obecnie zwraca się coraz większą uwagę na etap protoopieki, a więc czas przed podjęciem właściwych działań opiekuńczych, przygotowanie do wejścia w fazę, jaką jest rodzinna piecza zastępcza. Charakteryzuje się ona przygotowaniem na przyjęcie podopiecznego, polegającym na odbyciu szkoleń. Przyszli rodzice zastępczy nie znają z dużym wyprzedzeniem swoich potencjalnych podopiecznych ani terminu ich przyjęcia⁴³.

Obecnie piecza zastępcza staje się przedmiotem wielu dyskusji publicznych. Zaobserwować można jej przeobrażenia nie tylko na gruncie ustawodawstwa, ale także działań różnych instytucji społecznych, których celem jest dążenie do zapewnienia dziecku jak największego dobrostanu.

4. Podsumowanie

Celem pracy było przedstawienie problematyki pieczy zastępczej. Skoncentrowano się na ukazaniu praw i obowiązków zarówno ro-

⁴² Zdaniem sądu: „obowiązkiem jest całościowe, kazuistyczne zbadanie potrzeb dziecka i dopasowanie do nich nie tylko formy pieczy zastępczej, ale także osób, które będą tę pieczę wykonywać”. Uchwała SN (7) z dnia 14 listopada 2014 r.

⁴³ M. Raclaw, *Zinstrumentalizowane rodzicielstwo. Rodziny zastępcze – między usługą a odruchem serca. Perspektywa socjologiczna*, Toruń 2017, s. 143–144.

dziców, jak i opiekunów. Każde podejmowane działanie powinno być zgodne z dobrem, godnością oraz poszanowaniem praw dziecka. Choć nie jest to nowa instytucja, z pewnością wskazane jest, by dostosowywać jej regulacje do zmian społecznych. Proces udoskonalania pieczy zastępczej to również aktywne polepszanie systemu praw dziecka, które wymagają kontynuacji w zakresie ustawodawstwa⁴⁴, szczególnie ze względu na większą ochronę rodziny. To zadanie stojące nie tylko przed prawnikami, ale także przed pracownikami społecznymi, kuratorami, pedagogami oraz lekarzami. Tylko przy kompleksowym działaniu na rzecz zmiany możliwe stanie się zaspokojenie tych potrzeb dziecka, które do dzisiaj nie odnalazły odzwierciedlenia w regulacjach prawnych. Należy do nich np. potrzeba miłości⁴⁵. Zauważa to również Marek Andrzejewski, który stwierdza, że prawo nie zawsze znajduje zastosowanie w regulacji relacji międzyludzkich, gdyż ma naturę nieodpowiadającą delikatnej materii, jaką stanowią szczególnie relacje rodzinne⁴⁶.

Mając zatem na względzie efektywność zamierzonych celów, poprawę regulacji pieczy zastępczej, należy rozpocząć od wsparcia rodzin na poziomie nieinwazyjnym. Skutecznym narzędziem mogłoby być pouczanie rodziców o zgłoszeniu się do jednostki wsparcia rodziny oraz pomoc w zdiagnozowaniu problemu w rodzinie. Działania interwencyjne oraz zarządzenia sądu opiekuńczego pozostają w obecnym stanie prawnym odrębnymi sferami oddziaływania na rodzinę, stąd też uzasadnione wydaje się wprowadzenie zmian, które umożliwią posługiwanie się narzędziami poprawiającymi kontakt z rodziną, jej ochronę, szansę na reintegrację oraz zapewnią realne bezpieczeństwo dziecku.

⁴⁴ Zob. Z. Grocholewski, op.cit., s. 58.

⁴⁵ Zob. szerzej w: J. Kuźma, *Prawa i dobro dziecka – deklaracje i rzeczywistość*, w: *Stulecie dziecka*, s. 77.

⁴⁶ M. Andrzejewski, *O (niewielkiej) użyteczności prawa dla ochrony uczuć*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2005, nr 1; *Stulecie dziecka. Blaski i cienie*, red. J. Wilk, Lublin 2003, 45, s. 4.

STRESZCZENIE

Pieczna zastępcza w perspektywie
władzy rodzicielskiej oraz realizacji dobra dziecka.
Wybrane zagadnienia

Celem niniejszej pracy jest zbadanie wybranych zagadnień z zakresu pieczy zastępczej. Tekst porusza problem wykonywania władzy rodzicielskiej w sytuacji umieszczenia dziecka poza rodziną. Zaprezentowane zostały prawa i obowiązki rodziców oraz opiekunów, których analiza została dokonana w perspektywie dobra dziecka oraz jego prawnej ochrony.

Słowa kluczowe: pieczna zastępcza; władza rodzicielska; dobro dziecka; prawa dziecka; prawo rodzinne; prawo opiekuńcze

SUMMARY

Foster care in the perspective of parental authority
and the best interests of the child.
Selected issues

The aim of this study is to examine selected issues in the field of foster care. The text deals with the issue of exercising parental authority when the child is placed outside the family. The rights and obligations of parents and guardians were presented. The conclusions of individual parts also influenced the summary of the text from the perspective of interpreting the best interests of the child and its legal protection.

Keywords: foster care; parental authority; child welfare; children's rights; family law; custody law

BIBLIOGRAFIA

Andrzejewski M., *O (niewielkiej) użyteczności prawa dla ochrony uczuć*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2005, t. 45, nr 1.

- Andrzejewski M., *Pomocnicza rola państwa w świetle konwencji o prawach dziecka*, w: *Współczesne kierunki w opiece nad dzieckiem*, red. Z.W. Stelmazuk, Warszawa 1999.
- Burtowy M., Zajączkowska-Burtowy J., *Tożsamość dziecka w pieczy zastępczej (po 30 latach od uchwalenia Konwencji o prawach dziecka)*, „Prokuratura i Prawo” 2020, z. 1.
- Daro D., Donnelly A.C., Huang L.A., Powell B.J. (eds.), *Advances in Child Abuse Prevention Knowledge: The Perspective of New Leadership*, 2015.
- Grocholewski Z., *Prawa dziecka a dobro dziecka*, w: *Stulecie dziecka. Blaski i cienie*, red. J. Wilk, Lublin 2003.
- Hanyga-Janczak P., *Dom dziecka jako placówka opiekuńczo-wychowawcza*, red. B. Matyjas, *Problemy teorii i praktyki opiekuńczej*, Kielce 2005.
- Holewińska-Łapińska E., *Orzekanie o umieszczeniu małoletniego w rodzinie zastępczej*, „Prawo w działaniu” 2008, z. 4.
- Ignatowicz J., Nazar M., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2016.
- Jagielski K., *Istota i treść władzy rodzicielskiej*, Kraków 1963.
- Jarosz E., *Ochrona dzieci przed krzywdzeniem – perspektywa globalna i lokalna*, Katowice 2009.
- Kotlarska-Michalska A., w: *Główne cechy rodzin dysfunkcyjnych i możliwości zintegrowania pomocy środowiskowo-instytucjonalnej. Zintegrowane działania oświaty i pomocy społecznej na rzecz polityki społecznej*, „Biuletyn Informacyjny Służb Socjalnych” 1997, nr 1(4).
- Kozielecki J., *Psychologiczna teoria samowiedzy*, Warszawa 1986.
- Krajewska B., *Ubóstwo rodziny i związany z nim zakaz umieszczenia dzieci w pieczy zastępczej*, Gdańsk 2019.
- Królak B., Rączka M., *Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Komentarz*, Warszawa 2017.
- Kuźma J., *Prawa i dobro dziecka – deklaracje i rzeczywistość*, w: *Stulecie dziecka. Blaski i cienie*, red. J. Wilk, Lublin 2003.
- Kwak A., Mościskier A., *Rzeczywistość praw dziecka w rodzinie*, Warszawa 2002.
- Łapiński A., *Ograniczenie władzy rodzicielskiej w polskim prawie rodzinnym*, Warszawa 1975.
- Postulszna M., *Władza rodzicielska a prawa dziecka do prywatności*, w: *Stulecie dziecka. Blaski i cienie*, red. J. Wilk, Lublin 2003.
- Raław M., *Zinstrumentalizowane rodzicielstwo. Rodziny zastępcze – między usługą a odruchem serca. Perspektywa socjologiczna*, Toruń 2017.
- Regulska A., *Placówka opiekuńczo-wychowawcza*, w: *Leksykon pedagogiki rodziny*, red. J. Kułaczkowski, Warszawa-Rzeszów 2011.
- Rodzina i prawo*, red. D. Jaroszevska-Choraś, A. Kilińska-Pękacz, A. Weleń-Domaradzka, Bydgoszcz 2017.

- Safjan M., *Podstawowe kierunki rozwoju opieki nad dzieckiem w rodzinach zastępczych*, „Państwo i Prawo” 1980.
- Safjan M., Bosek L., *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz*, Warszawa 2016.
- Sakowicz T., *Dysfunkcjonalność rodziny a resocjalizacja. Wybrane teksty z socjologii rodziny i resocjalizacji*, Kraków 2006.
- Stojanowska W., *Dobro dziecka jako instrument wykładni norm konwencji o prawach dziecka oraz prawa polskiego i jako dyrektywa jego stosowania*, w: *Konwencja o prawach dziecka. Analiza w wykładni*, red. T. Smyczyński, Poznań 1999.
- Tryniszewska K., *Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Komentarz*, Warszawa 2015.
- Turner V., *Proces rytualny. Struktura i antystruktura*, Warszawa 2010.
- Zaborowski Z., *Rodzina jako grupa społeczno-wychowawcza*, Warszawa 1980.

